

Vad är ett slott

Slott (lågty. slott, högty. schloss) kallas i Sverige en kunglig eller staten tillhörig byggnad, i äldre tider oftast befäst, avsedd till bostad, residens, för en kunglig person eller hans ställföreträdare (ståthållare, landshövding). Ordet tycks ha inkommit under 1300-talet. Under den äldre medeltiden var hus (se d. o.) den vanliga svenska benämningen för en fast byggnad av detta slag. Med tiden blev även enskilda, på landsbygden belägna byggnader av större dimensioner kallade slott.

För att en byggnad egentligen ska få kallas **slott** skall den ha varit bostad för en kunglig person eller uppförd utav staten för att användas vid representation och andra liknande tillfällen. Detta svar finns på flera forum men också på Runeberg.org. Man kan diskutera var gränsen för kunglig person går. Prins? Grevinna? Hertig?

När det gäller herrgård så trodde jag att kravet var att det varit bostad för en adlig person men så verkar det inte. En **herrgård** är helt enkelt en ståtlig byggnad som ska uppvisa makt och rikedom, som ofta föreföll vara adelns område förr i tiden. *Så då kan nog Göran Perssons byggnad trots allt kallas herrgård, ifall han är storbonde och det kan man ju anta.*

Ett **slott** är en byggnad som ursprungligen byggdes av kungar och furstar när **borg** hade spelat ut sin roll som **försvarsverk**. Slotten blev makt- och regeringscentrum efter medeltiden. De slott som byggdes fram till 1600-talet var ofta befästa, och tjänade bland annat som skydd mot fiender. Exempel på detta är de flesta vasaslott, som *Gripsholm, Kalmar slott och Vadstena slott*.

Beteckningen slott kom också att användas när högadliga lät bygga mer ståndsmässiga byggnader på sina sätesgårdar. Med tiden kom också andra högreståndspersoner, till exempel bruksägare, att bygga slott.

Slottets funktion, var ofta residens och administrativt säte för furstefamiljen, som exempelvis *Stockholms slott*, men det byggdes även jakt- och lustslott (*Kina slott*) för nöjen och sommarslott med stora parker (*Drottningholm*). Ett slott fungerar även som administrativt centrum för olika

statsapparater och som regionalt säte för landshövdingar (*Uppsala slott*) eller huvudsäte för privata gods eller bruk. Namnet kan även förknippas med företag främst på vinproducerande gårdar, så kallade **vinsslott**.

Ordet **slott** kommer av lågtyskans ord **slot**, som betyder befäst plats, slott. Beteckningen slott kom att ersätta ordet **borg** (tyska Burg) under sen medeltid. Engelskans ord för slott är dels **palace**, (i exempelvis *Buckingham Palace*), när det motsvarar ett svenskt palats, dels **castle**, som betecknar ett befäst slott, exempelvis *Windsor Castle*. Ett palats är inte befäst, till skillnad från de slott som byggdes fram till 1600-talet. Undantag från detta är romerska kejsarpalats, till exempel kejsar *Diocletianus palats i Split*. Om ett slott ligger i en stad och saknar park kallas det för **palats**. I vissa fall kan ett slott kallas palats fast det har en park. Ett exempel på detta är slottet *Versailles*. Franska för slott är **château** eller **palais**, (som kommer av latinets latinets **palatium**, liksom det engelska **palace**). Det franska ordet **château**, (som kommer av latinets **castellum**, liksom det engelska **castle**), kan dock inte alltid översättas med slott, då det t ex även används om ett, ibland rätt enkelt hus på en vingård eller betecknar ett vattentorn, **château deau**.

En **borg** är en befäst byggnad med höga murar och ofta resta kring ett **kärntorn**. De medeltida borgarna var ofta byggda i flera steg där det första var uppförandet av en kastal. De svenska borgarna är idag, med få undantag, ruiner. Riksantikvarieämbetets definition på begreppet borg är: *”De befästa anläggningarna utgör områden som på en eller flera sidor avgränsas eller utmärks av*

anlagda murar, vallar, palissader, vallgravar eller kombinationer av dessa. Tillträde/utträde och/eller insyn har varit begränsad och/eller kontrollerad.”

Ursprungligen betydde ordet ”**brant klipp-höjd**” (jämför ordet på isländska) och den betydelsen lever idag kvar i ordet ”landborg”.

Ordet har också haft betydelsen stad, på isländska ”stor stad”, till exempel kallas huvudstad på isländska höfuðborg (”*Reykjaviks stad*” heter dessutom *Reykjavíkurborg*). Jämför engelskans ord ”**borough**” (en brittisk typ av kommun); och det svenska ordet borgmästare som är ett tyskt lånord i vilket borg (burg) betyder stad.

Allmänt om olika borgtyper

Bland annat rika frälsemän kunde bygga borgar, men oftast hade de inte råd med mer än kärntornet i sten och borgen kallas då **barfredsborg** eller **tornborg**. En annan, i Sverige mer sällan använd teknik, **motteborg**, kunde vara att man byggde en konstgjord kulle varpå en träfästning restes med palissad högst upp. Ett av få svenska exempel är dock borgen *Gälakvist* strax utanför det medeltida Skara.

Försvarskyrkor

Kyrktorn kunde ibland vara ett mellanting mellan kyrka och borg, till exempel *Husaby kyrka* vid *Kinneulle*, eller *Bjälbo kyrka* utanför *Vadstena*. Också *Sankt Olofs domkyrka* i *Sigtuna* med sitt kraftiga torn, kan anses som ett exempel på detta. I försvarssyfte kunde också **kastaler** byggas strax intill kyrkan; exempel på det är kastalerna invid *Gammelgarns kyrka*, *Frøjels kyrka* och *Lärbro kyrka* på Gotland. På Öland fanns dessutom på medeltiden många försvarskyrkor med torn både i kyrkans östra och västra del, så kallade **klövsadelskyrkor**. En bevarad försvarskyrka (som dock inte är en klövsadelskyrka) på Öland är *Källa ödekyrka*, som är en ovanlig kyrka därigenom att den är byggd i två våningar i försvarssyfte. *En annan typ av försvarskyrka är de rundkyrkor som finns i Stockholmsområdet, på Bornholm och Småland (sammanlagt åtta i dagens Sverige).*

Kungsgårdar som begrepp har varit detsamma överallt, **kungens gård i grannskapet**, hans **vist-husbod** och **skattekista** på orten. Hit kunde kungen komma ridande med hirden, sitt beridna följe, och hovet, för att inspektera egendom eller bara konsumera de magasinerade födoämnen. Här var också platsen för konungens utsände, här togs politiska och praktiska beslut. Sveakungen bevakade sina intressen med hjälp av **fogdar**, som residerade på kungsgårdar. Ofta fanns en marknadsplats i närheten. Ibland kunde också ett kloster byggas vid eller nära kungsgården. Något har emellertid kungsgårdarna skilt sig i olika landskap.

Herrgård var ursprungligen beteckningen på en stor gård som beboddes av en herre, det vill säga en adelsman. I dag används dock även begreppet för ett stort enfamiljshus byggt i samma stil som herrgårdens herrgårdshus, det hus som herren själv bodde i.

Det ursprungliga begreppet började urvattnas under den tidiga industrialismen på 1700-talet, då även ofrälse bruksägare eller brukspatroner började kallas herrar. När dessa byggde sig bostäder som liknade de egentliga herrgårdshusen började dessa kallas herrgårdar.

Mindre herrgårdshus har ofta en planlösning av salstyp – en hall med ett rum på varje sida och innanför hallen salong, bibliotek och matsal i fil. På övervåningen ofta två rum, ett på varje sida om trapphallen. Ofta finns en veranda eller glasveranda, eventuellt med en annan veranda över.

Ibland har herrgårdshuset en allé eller ett vårdträd på gårdsplanen och flyglar kan förekomma med vagnslider, snickarbod, stallplatser eller helt enkelt ett separat hus för köket. Köket placerades ofta där på grund av brandrisken.

Källor:

Textmassan är hämtad från nätet och man kan hitta samma information på massor av platser. Att ange ursprungskällan är omöjlig.